

Hanna-Riikka Kontinaho

SUOMEN RAHAN GRAFIIKKA 1860-LUVULTA NYKYPÄIVÄÄN

SUOMEN RAHAN GRAFIIKKA 1860-LUVULTA NYKYPÄIVÄÄN

Hanna-Riikka Kontinaho
Opinnäytetyö
Kevät 2012
Viestinnän koulutusohjelma
Oulun seudun ammattikorkeakoulu

Tiivistelmä

Oulun seudun ammattikorkeakoulu
Viestinnän koulutusohjelma, kuvallisen viestinnän suuntautumisvaihtoehto

Tekijä(t): Hanna-Riikka Kontinaho
Opinnäytetyön nimi: Suomen rahan grafiikkaa 1860-luvulta nykypäivään
Työn ohjaaja(t): Heikki Timonen
Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Kevät 2012 Sivumäärä: 39

Työni lähti liikkeelle saadessani Oulun Numismaattiselta Kerholta toimeksiannon heidän juhlavuotensa 2012 julistesarjan merkeissä. Julistesarjaa varten tekemäni taustatyö innoitti minua kirjoittamaan tutkielmani rahan grafiikasta. Aihe herättää mielenkiinnon, sillä sitä ei tule useinkaan ajatelleeksi, vaikka se on aina ajankohtainen.

Tutkielmani tavoitteena on selvittää ketkä rahan grafiikkaa ovat suunnitelleet ja suunnittelevat. Otan myös selvää, vaikuttavatko rahaan sisällytettävät eri varmuustekijät grafiikan luomiseen. Tarkoituksena on selventää rahan syntyprosessia.

Käytän tutkielmassani laadullista menetelmää. Päälähteitani ovat Tuukka Talvion kirjoittamat kirjat, Antti Heinosen julkaisu viimeisistä markkasarjoista ja luotettavaksi havaitut internet-lähteet. Minulla on ollut myös mahdollista kysyä aiheesta numismatiikan harrastajilta.

Tutkimustyöni tuloksena sain selville, että rahan grafiikkaa ovat suunnitelleet historiassa hyvin erilaiset henkilöt. Ennen pelkkä kiinnostuneisuus taiteeseen on voinut poikia työn rahan grafiikan suunnittelun parissa. Toisin on nykyään, jolloin rahan grafiikasta vastaavat vain aiheeseen perehtyneet ammattilaiset. Työ on muuttunut vähävärisestä ja kirjapainoteknisestä grafiikasta monimutkaiseksi turvallisuustekijöiden puitteissa tehdyksi erikoisvärejä vaativaksi grafiikaksi. Taiteellisuus on toisarvoista turvallisuuden ja luotettavuuden rinnalla, vaikkakin rahoista halutaan myös esteettisesti näyttäviä.

Asiasanat:

Raha, grafiikka, rahan grafiikka, markka, euro

Abstract

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Communication, Option of Visual Communication

Author(s): Hanna-Riikka Kontinaho

Title of thesis: Graphics of Finnish money from 1860 to 2012

Supervisor(s): Heikki Timonen

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2012

Number of pages: 39

My thesis got an inspiration when Oulun Numismaattinen Kerho ry gave me a commission in the autumn of 2011. While working on their posters related to the history of Finnish money I got interested in the graphics of money. It is something that people do not think so often even though money is always a current issue.

The aim of this thesis is to answer following questions: who designs graphics of money and does the safety arrangements affect it? The objective is to clarify these aspects of the subject.

A qualitative method in this thesis is used. The main sources have been literature, especially the books of Tuukka Talvio and Antti Heinonen and internet sources found to be reliable. I have also been able to discuss these things with the enthusiasts of numismatics.

Various persons with different kinds of background have been designing the graphics of money during its history. Sometimes just a mere interest has been enough to gain a job among the graphic design of money but that does not happen anymore. On these days graphic designers of money are only professionals. Technical improvement has made the designing process to follow the safety arrangements even more than the artistic arrangements. People want to see beautiful money but more than that it has to be safe and reliable to use.

Keywords:

Money, graphic, graphics of money, mark, euro

SISÄLLYSLUETTELO

SISÄLLYSLUETTELO	5
1 JOHDANTO	6
2 MENETELMÄ JA AINEISTO	8
3 RAHAN HISTORIA	9
3.1 <i>Rahan matka maailmalta Suomeen</i>	9
3.2 <i>Suomen rahat</i>	9
4 RAHAN GRAFIIKAN SYNTYPROSESSI	15
4.1 <i>Rahan grafiikalle annetut ohjeistukset</i>	15
4.2 <i>Suunnittelijat</i>	17
4.3 <i>Materiaalit, paino ja vaadittava tekniikka</i>	21
5 ANALYYSI	24
5.1 <i>Kuva-aiheet</i>	24
5.2 <i>1863 sata markkaa</i>	25
5.3 <i>1986 tuhat markkaa</i>	29
6 SUOMEN RAHAN JA SEN GRAFIIKAN TULEVAISUUS	33
7 LOPUKSI	36
LÄHTEET	38

1 JOHDANTO

Raha (sana lienee alk. tarkoittanut turkiseläimen nahkaa), valtion metallista lyöttämä tai paperille painattama maksuväline, jonka jokainen ao. maassa on velvollinen vastaanottamaan maksuna tai suorituksena velasta. - - Vaihdon välineitä olivat aluksi mm. karja, vilja ja turkikset, mutta jo varhain ryhdyttiin käyttämään metallia, joka oli laadultaan tasaista ja jota oli helppo kuljettaa, jakaa ja punnita. (Facta 2001 1985, 450.)

Tutkielmani aiheena on Suomalaisen rahan grafiikka vuodesta 1860 tähän päivään. Tavoitteenani on selvittää, ketkä rahan grafiikoita suunnittelevat ja mitkä tekijät tulee ottaa huomioon niiden suunnittelussa. Esimerkiksi vaativatko erilaiset rahan väärentämistä hankaloittavat turvajärjestelmät osansa graafisessa suunnittelussa? Tutkimuskysymyksinäni ovat siis: Ketkä ovat suunnitelleet rahan grafiikoita 1860-luvulta lähtien? Millainen prosessi rahan grafiikan luominen on?

Kysyin syksyllä 2011 Oulun Numismaattinen Kerho ry:ltä, saisinko tehdä heidän tulevan juhlavuotensa julistesarjan, kun he ilmoittivat asiasta kouluni sähköpostissa. Sain työn ja liitin sen opinnäytetyöni produktion aiheeksi. Työ sisälsi vuoden 2012 juhlavuoden näyttelyn julistesarjan ja Suomen Numismaattikoliiton kevätkokouksen käsiohjelman.

Työtä tehdessäni minulla tuli vastaan mitä mielenkiintoisempia kuvia eri aikakausien rahoista, ja pian löysinkin itseni miettimästä, kuka noiden kauniiden grafiikoiden takana on. Kun vielä löysin Rahapajan rahan suunnittelukilpailun, kiinnostus heräsi kunnolla. Voisinko minäkin olla vastuussa tulevaisuuden rahojen ulkoasusta? Niinpä päätin tehdä aiheesta opinnäytetyöni tutkielman, jotta saisin vastauksen kysymykseeni rahojen grafiikan synnystä.

Rahan grafiikka on mielestäni mielenkiintoinen aihe, koska sitä ei ole tullut oikeastaan koskaan ajatelleeksi sen tarkemmin. Seteleissä olevia kuvia harvoin tarkastelee niin kauan, että huomaisi jotkut mielenkiintoiset yksityiskohdat, ellei ole numismaatiikan harrastaja. Rahoista löytyvä grafiikka ei ole mitenkään merkityksetöntä. Aiheina ovat usein tärkeät merkkihenkilöt, vaakunat, maan luonto, saavutukset, musiikki ja niin edelleen. Raha henkii aikansa tapahtumia ja on osa maansa identiteettiä. Vaikka rahaa käsitelläänkin sähköisten maksuvälineiden takia vähemmän, kannattaa sen kuviointiin, väreihin ja muihin yksityiskohtiin kiinnittää huomiota sopivan tilaisuuden tullen. Tulevan graafikon ammattini ja oman henkilökohtaisen numismaattisen kiinnostuksenikin

kautta valitsemani aihe on minulle kiinnostava ja selvittämisen arvoinen. Rahan grafiikan lähestyminen sen kokonaisuuden kautta yksityiskohtien lisäksi voi avata myös uusia näkökulmia alan harrastajalle.

Laadullisella menetelmällä tekemäni tutkielman tutkimusaineistoa ovat olleet pääasiassa numismatiikasta kertova kirjallisuus ja internetlähteet. Keskeisimmässä osassa ovat Tuukka Talvion kirjoittamat kirjat Suomen rahoista. Ne ovat monipuolisia ja alan harrastajien suosittamia. Tutkielman teon aikana julkaistiin myös Antti Heinosen kirja *Viimeiset markat*, joka paljastaa sängen mielenkiintoisia asioita rahojen grafiikan takaa. Toinen päälähteeni on ollut internet, josta käytän muun muassa Suomen Rahapajan ja Euroopan Keskuspankin sivuja.

Tutkielmani alkaa rahan lyhyellä historiikilla. Käsittelen aiheen niin, että supistan tutkielmani aihealueen erityisesti Suomen rahoihin alkaen Ruotsin vallan ajoista ja päätyen euroon. Sittenmin kerron rahan valmistamisesta. Siinä keskityn kiinnostukseni mukaan eritoten graafiseen puoleen. Tutkielman loppupuolella tutkin rahojen grafiikkaa kuva-analyysin kautta ja viimeiseksi pohdin rahan grafiikan tulevaisuutta. Pysykö Suomi eurossa vai päädyimmekö takaisin markkaan vai kenties johonkin uuteen rahaan? Tarvitaanko Suomessa tulevaisuudessa uutta rahan grafiikkaa?

2 MENETELMÄ JA AINEISTO

Tein tutkimustyötä laadullista menetelmää käyttäen, koska se sopi valitsemaani aiheeseen muita menetelmiä paremmin. Rahan grafiikkaa on helpointa ja järkevintä tutkia jo olemassa olevan kirjallisuuden ja omien kokemusten kautta.

Numismaattisia opuksia on paljon. Käytin kuitenkin suosituimpia teoksia eli Tuukka Talvion kirjoittamia *Suomen Rahat* (2003) ja *Raha Suomessa ennen euroa* (2002), joista sain vankan tietoperustan tutkielmalleni. Niitä suositeltiin minulle jo ennen tutkielman teon aloittamista, ja niistä löysinkin rahan historian lisäksi paljon tietoa ja kuvauksia myös rahojen grafiikoista.

Tutkielman kirjoittamisen aikana ilmestyi Antti Heinosen *Viimeiset markat* (2012), jonka lisäsin saman tien tutkielmani tietolähteisiin. Kirja kertoo Suomen markoista 1940-luvulta lähtien ja siinä on paljon kuvia rahojen luonnoksista. Pääsin onnekseni osallistumaan Heinosen pitämälle luennolle Oulussa 17.3.2012, jossa kuulin kirjan sanoman tiivistettynä ja lopuksi vielä Heinosen mielenkiintoisia kommentteja yleisön esittämiin kysymyksiin rahoista ja esimerkiksi euron tulevaisuudesta.

Internet on ollut Talvion teosten lisäksi toinen päälähteeni. Sieltä löytyy hyvin luotettaviakin lähteitä, esimerkiksi numismaattisten kerhojen tekemiä listauksia hyviksi havaituista sivustoista. Tutkielmani kannalta tärkeimmät sivustot olivat Euroopan keskuspankin sivut ja Suomen Rahapajan sivut. Käytin myös valtakunnallisten sanomalehtien kotisivuja ja arkistoja hyväkseni pohtiessani rahan grafiikan tulevaisuutta hakemalla artikkeleita sanoilla ”raha”, ”markka” ja ”euro”.

Kuva-analyysissä noudatin yleisiä kuva-analyysin ohjeita, joskin hieman muunnellen. Rahan grafiikkaa ei voi arvioida täysin samasta näkökulmasta kuin esimerkiksi taidemaalauksista. Rahan grafiikalla ja maalauksella on kuitenkin niin erilainen funktio, ja taidemaalauksen tekotapa on täysin vapaa kaikista seteligrافیikkaa rajoittavista säädöksistä.

Oulun Numismaattisen Kerhon julisteiden ja käsiohjelman teon aikana syntyneen hyvän yhteistyön merkitystä ei sovi myöskään unohtaa. Minulla on ollut koko ajan mahdollisuus kysyä numismatiikan harrastajilta mieltäni askarruttaneista kysymyksistä, mikä on ollut hyvä tuki työn taustalla.

3 RAHAN HISTORIA

Rahan historia -luku käsittelee lyhyesti rahan historiaa maailmalla ja Suomessa. Keskityn lähinnä Suomen rahahistoriaan ja siinä eritoten rahan grafiikkaan. Lähdekirjallisuutenani käytin Tuukka Talvion (2002 ja 2003) ja David Standishin (2000) teoksia.

3.1 Rahan matka maailmalta Suomeen

Rahan historia ulottuu tuhansien vuosien taakse. Ennen varsinaisen rahan käyttöä ihmiset kävivät vaihtokauppaa tavaroilla: esimerkiksi kalastaja vaihtoi saaliinsa metsästäjän pyydystämiin jäniksiin. Vaihtokaupan peruste oli yksinkertainen tarve – kalastaja halusi syödä joskus jotain muutakin kuin kalaa. Kun tämä järjestelmä kävi ajoittain turhan hankalaksi, eli esimerkiksi kalasaalista ei saanutkaan vaihdettua kenenkään kanssa, alkoivat ihmiset käyttää rahaa, jonka muoto vaihteli alueittain hyvinkin paljon. (Standish 2000, 13.) Rahana on käytetty muun muassa kaakaopapuja, kiviä, alkoholia, eläinten hampaita, kotiloita ja esimerkiksi Suomessa oravannahkoja, jota Suomen sana *raha* alun perin tarkoittikin. (Standish 2000, 13; Suomen Rahan historia 2012, hakupäivä 26.3.2012.)

Teknologian kehityttyä lyydialaiset keksivät tehdä ensimmäisen kolikkoa muistuttavan esineen 600-luvulla eKr. metallista, joka oli tuolloin erittäin haluttua tavaraa. Kolikot olivat kestäviä ja helppoja kuljettaa sen lisäksi, että niillä oli myös luontainen metallin arvo. Sittemmin kreikkalaiset veivät lyydialaisten idean ja kolikko-kulttuuri levisi pikkuhiljaa muuallekin maailmaan. (Standish 2000, 13–16.)

3.2 Suomen rahat

Suomeen kolikot ovat tulleet mitä ilmeisimmin Suomen esihistoriallisella ajalla. Ainakin ensimmäiset rahalöydöt ovat näiltä ajoilta, 500–600-luvuilta, jolloin liikkeellä oli roomalaisia hopea- ja kultarahoja. Suomeen raha tuli ensin Venäjän kautta islamilaisesta maailmasta ja sitten Ruotsin ja Länsi-Euroopan kautta. Sitä toivat maahan viikingit vaihtokauppojen myötä. (Talvio 2002, 6–7.)

Raha yleistyi Suomessa vasta 800-luvun jälkeen. Sitä ennen suosittiin vanhoja vaihtokaupoissa käytettyjä tuotteita ja tarvikkeita. Suomalaiset kuitenkin jäljensivät myös ulkomailta tuotuja kolikoita jonkun verran. (Talvio 2002, 6–7.) Minusta on erikoista huomata, miten yksityiskohtaisia kuvioita noihin rahoihin on saatu lyötyä, vaikka tekniikka ei ollut tuolloin vielä kovinkaan kehittynyttä (ks. kuva 1).

KUVA 1. Ruotsin vallan aikaisia kolikoita 1300-luvun lopusta. Kuva: Oulun Numismaattinen Kerho ry.

3.2.1 Ruotsin vallan aika

Seuraavat käytössä yleistyneet rahat tulivat Suomeen Ruotsin vallan aikana. Ruotsin vallan aika ulottui Suomessa 1100-luvulta vuoteen 1809. Sen katsotaan alkaneen Kuningas Eerik Pyhän ensimmäisestä ristiretkestä. Juuri noihin aikoihin alkoi rahanlyönti Ruotsissa uudelleen pitkän tauon jälkeen. Suomessa rahan käyttö maksuvälineenä yleistyi hiljalleen 1200-luvulta alkaen, mutta se tuli tutuksi kaikelle kansalle vasta 1400-luvulla. Raha muutti ulkomuotoaan tuona aikana useaan otteeseen monesta eri syystä, esimerkiksi materiaalin puutteen takia. (Talvio 2002, 10–15.)

Aluksi kolikot olivat niin ohuita, että niiden kuviointi onnistui lyödä niihin vain yksipuolisesti. 1300-luvulla alettiin laskea liikenteeseen entistä arvokkaampia hopearahoja, joita kutsuttiin Suomessa auroiksi. Ne olivat kaksipuoleisia rahoja, joissa oli etusivulla kuninkaan nimi ja takasivulla lyöntipaikan nimi. 1400-luvulla Suomi sai ensimmäisen oman rahapajansa Turkuun, jossa lyötiin muun muassa niin sanottuja kuusinaisia, penninkejä ja myös ruotsalaistyyppisiä auroja. Rahaa lyötiin tuolloin hopeasta tai hopeaseoksesta ja niiden arvo oli sidottu hopeaan. (Talvio 2002, 10–26.)

Pula-aikana kuparin käyttö yleistyi. Siitä valmistettiin muun muassa inflaatorahaa, jonka ei ollut tarkoitus olla pysyvä ratkaisu. Kuparirahan arvostus näkyi huolimattomassa, neliömäisessä

ulkomuodossa. Neliön muotoisia kolikoita kutsuttiin klippingeiksi. Pyöreä muoto kuitenkin yleistyi ajan myötä kuparirahoissakin. Vuodesta 1644 lähtien kuparista valmistettiin myös ploomuja, jotka olivat suuria suorakaiteen muotoisia kuparilevyjä, joihin oli lyöty pyöreät leimat. Painavimpia niistä ei käytetty maksuvälineenä, vaan lähinnä valmiiksi hinnoiteltuna kuparina. Pienemmät ploomut kiersivät myös käytössä. (Talvio 2002, 23–26.)

Ploomujen ohella otettiin käyttöön toinenkin uusi maksuväline, setelit. Ensimmäiset setelit tulivat Suomeen 1600-luvulla. Ne olivat niin sanottua luottorahaa, ja niillä oli aina periaatteessa metallinen kate. Vaikka ne olivatkin vieraita jokapäiväisessä käytössä, saivat ne kannatusta ploomujen korvaajina. Niiden käyttö kuitenkin lopetettiin vuonna 1668, kun niitä liikkeelle laskenut Tukholman Pankki suljettiin vaikeuksien myötä. Setelit palasivat 1700-luvun puolenvälin jälkeen, mutta niiden asema oli edelleen heikko verrattuna metallirahaan. (Talvio 2002, 10–34.)

Lukiessani Talvion tekstiä Suomessa käytetyistä rahoista Ruotsin vallan aikana minua huvitti se, että aikoinaan rahoja pystyi teettämään periaatteessa kuka vain ja rahapajojakin saatettiin perustaa tarpeen vaatiessa ja lopettaa, kun tarvetta ei enää ollut. Esimerkkinä tällaisesta toiminnasta voisi olla Suomenlinnan leipurin yksityiset pikkusetelit (ks. Talvio 2002, 34). Nykyään moinen ei olisi mahdollista, tai ainakaan sellainen raha ei olisi käypää maksuvälineenä. Toholammin kunta tosin on laskenut liikkeelle asukkailleen noin 20 000 euron edestä paikallista valuuttaa, tohoa, jolla pyritään tukemaan paikallisia yrittäjiä (Toho jää, vaikka euro kaatuisi 2012, hakupäivä 13.2.2012). Katsoisin tohon kuitenkin olevan enemmän etuseteli kuin varsinainen raha, koska sen käyttö korvataan yrityksille euroilla.

3.2.2 Venäjän vallan aika

Vuodesta 1809 lähtien Suomi kuului Venäjälle, joten Suomen pääsääntöinen rahakin vaihtui ruplaan. Venäjän rahaa oli käytetty Suomessa jo Ruotsin vallan aikanakin, erityisesti Itä-Suomessa ja isonvihan aikaisen venäläismiehityksen aikana, joten se ei ollut vieras valuutta. Sama toimi myös päin vastoin Venäjän vallan aikana. Ruotsalaiset setelit poistuivat käytöstä vasta 1840-luvulla raha-realisaation myötä, kun ne lunastettiin pois käytöstä hopealla. (Talvio 2002, 35–41.)

12.12.1811 perustettiin Suomen Pankki. Se sai laskea liikenteeseen setelirahaa, koska Suomessa oli tuolloin pulaa hopearahasta ja erityisesti Venäjän rahasta. Tuon ajan setelit

muistuttivat paljolti asiakirjoja, ja kirjapainotyönä valmistetut setelit olivat helppoja väärentää. Paremmen tietotaidon takia setelien painatus siirrettiin Pietariin, jossa painossa käytettiin kaiverrettuja laattoja ja vaikeasti jäljennettäviä kuvioita. 1860-luvulta lähtien setelien kuvitus monimuotoistui. Siitä tuli runsaampaa. Seteleitä painatettiin jopa ulkomailla, muun muassa siksi, että pysyttiin muodin mukana. Suomen rahojen kuvitukset olivat lähinnä ihmisistä ja luonnosta kertovia. Venäläiset setelit menettivät käyppyytensä Suomessa 1865, kun Suomi sai oman rahansa. (Talvio 2002, 39–46.)

Suomalaiset toivoivat omaa metallirahaa jo Porvoon valtiopäivillä vuonna 1809, mutta saivat sen vasta 1860-luvun puolessavälissä. Krimin sota vuosina 1853–1856 ja sen jälkeiset huonot rahaolot olivat liikkeelle panevat voimat Suomen oman rahayksikön puolesta. Rahojen nimiksi valittiin markka ja penni, koska ne olivat suomalaisille entuudestaan tuttuja nimiä. Niin sanotussa täysiarvoisessa, markassa, oli kuviointina kaksipäinen kotka, jonka kilvessä oli Suomen leijonavaakuna. Penni oli niin sanottu vajaa-arvoinen, ja sen kuviointina oli Venäjän hallitsijan kruunattu nimikirjain. Kaksipäinen kotka -vaakuna säilyi Suomen rahojen kuviointina vuoteen 1917 asti. (Talvio 2002, 35–50; Talvio 2003, 31.)

3.2.3 Itsenäinen Suomi

Suomi sai oman rahan 1860-luvun puolivälissä, mutta ensimmäisen täysin oman rahansa, ilman toisen maan tunnuksia, Suomi sai vasta vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen. Silloin rahat saivat painatuksen, johon kuva-aiheet saatiin valita itse. Kolikoiden kuvioinnissa oli alkuun ongelmia, kun Suomen kansanvaltuuskunta eli niin sanotut punaiset olivat vallanneet Suomen Rahapajan, ja kolikoihin lyötiin torvi- ja lippusommitelma aikaisemmin aiotun leijonavaakunan sijaan. Kun punaisten valta kukistettiin, vaihtui kolikoiden kuvio takaisin leijonavaakunaksi ja punaisen Kansanvaltuuskunnan rahoista tuli laittomia. Sama koski Kansanvaltuuskunnan liikkeelle panemia seteleitä. (Talvio 2002, 51–53; Talvio 2003, 90–91.)

Vuonna 1922 Suomi sai uuden Eliel Saarisen suunnitteleman setelisarjan, jonka kuva-aiheena olivat Suomen luonto ja eri elinkeinot. Kuvituksena oli havupuita, niiden oksia ja ryhmä ihmisiä eri maisemissa. Nuo maisemat kuvasivat Suomen eri elinkeinoja: merenkulkua, teollisuutta ja maanviljelyä. Vuoden 1922 sarja pysyi pieniä muutoksia lukuunottamatta samanlaisena 1950-luvun puoleen väliin saakka. Silloin suunnittelusta vastasi Tapio Wirkkala. Hänen suunnittelemat rahat olivat Saarisen sarjaan verrattuna yksinkertaisempia, joskin väreiltään hieman erikoisempia.

Värien puuttumisen Saarisen sarjasta selittänee sodan jälkeinen pula kaikesta. Kolikkosarja oli uudistunut jo muutamia vuosia Wirkkalan setelisarjaa aikaisemmin ja sitä täydennettiin 1950-luvulla. (Talvio 2002, 55–62.)

Vuonna 1963 tehdyn rahauudistuksen myötä rahoista tippui kaksi nollaa pois. Uusi markka vastasi sataa vanhaa markkaa. Vanhasta markasta tuli puolestaan penni. Rahojen ulkomuoto ei muuttunut paljoakaan, paitsi entisen 100 markan ja uuden markan suhteen. Vain arvomerkinä muuttui ja muotoilun yksityiskohtia korjailtiin. Aikaisemmin käytetty rahan sitominen hopea- tai kultakantaan jäi uudistuksen myötä kokonaan pois. Viimeiset markka-arvoiset sarjat tehtiin vuosina 1975–1980 ja 1986–1993. Molempien setelisarjojen kuva-aiheina olivat suomalaiset suurmiehet, kuten Kekkonen (500 mk 1975), J. K. Paasikivi (10 mk 1980) ja Jean Sibelius (100 mk 1986). (Talvio 2002, 51–64.)

3.2.4 Eurojen aika

1990-luvun puolessa välissä Suomi liittyi Euroopan Unioniin ja sai vuonna 2002 uuden rahan: euron. Euro oli otettu käyttöön jo vuonna 1999 Euroopan talous- ja rahaliitto EMUn jäsenten yhteiseksi tilivaluutaksi, mutta seuraavien vuosien aikana siitä tuli EU-maiden kansalaistenkin maksuväline. Eurokolikoiden takapuolella on Euroopan kartta arvomerkinän kera, ja etupuolella jokaisen maan itse määrittelemä oma tunnus. Setelit ovat kaikilla samanlaiset. Setelien eurooppalaista arkkitehtuuria kuvaavat kuvitukset on suunnitellut itävaltalainen Robert Kalina. Portti-, ikkuna- ja siltakuviot kuvaavat yhteiskunnan avoimuutta ja yhteyksiä. Setelien värit on osittain perua historiasta, esimerkiksi kymmenen euron setelin punainen väri on tuttu suomalaisille jo Venäjän vallan ajoilta punaisesta kymmenen ruplan setelistä. (Talvio 2003, 187–196.)

Yhteenvedonä voisin todeta, että Suomessa käytetyn rahan grafiikka on muuttunut vuosisatojen aikana useaan otteeseen. Jokainen raha henkii kuvituksensa ja väriensä kautta aikakautensa näkemyksiä ja oloja. Muiden maiden tunnuksat ovat hallinneet koko rahahistoriamme alkua. Ensinnä oli Ruotsin käyttämä tunnus, kolme kruunua, joka oli Suomen rahassa lähes 700 vuotta. Venäjän kaksipäinen kotka hallitsi rahojen grafiikkaa seuraavat 108 vuotta, kunnes Suomi itsenäistyi ja sai vaihtaa omaan tunnuksensa, leijonavaakunaan. Oman rahan, markan, historia jäi kuitenkin varsin lyhyeksi, jos autonomian aikaisia markkoja ei lasketa. Euron syrjäyttäessä markan lopullisesti vuonna 2002 oli nykymarkalle kertynyt ikää vaivaiset 85 vuotta.

Leijonavaakuna nähdään kuitenkin edelleen pienissä eurokolikoissamme. Setelien grafiikasta voi todeta, että alkuun hyvin karusta, asiakirjamaisesta ulkomuodosta on runsaan ja kansallisromanttisen kuvituksen kautta tullut hyvinkin graafinen tulos.

4 RAHAN GRAFIIKAN SYNTYPROSESSI

Tämä luku käsittelee rahan grafiikan syntyprosessia. Käyn ensin läpi rahan grafiikan tekoon annettua ohjeistusta. Sitä kautta pääsen suunnittelijoihin ja heidän työhönsä. Lopuksi kerron rahan konkreettisen valmistuksen vaiheista.

4.1 Rahan grafiikalle annetut ohjeistukset

Olen huomannut juhlarahojen kilpailuohjelmia ja muita lähteitä lukiessani, että rahan grafiikan suunnittelu on hyvin ohjeistettua. Näin on mitä ilmeisimmin aina ollut, koska rahoihin on ennenkin täytynyt sisällyttää eri kieliä, tunnuksia ja varmuustekijöitä. Ymmärsin, että rahan grafiikan taiteellinen puoli on toisarvoista turvallisuuden rinnalla, vaikka sitäkään ei toki saa jättää huomiotta. Yleisenä käyttöesineenä rahan on oltava esteettisesti hyvännäköinen.

Metalli- ja paperirahojen grafiikkaan ovat aina liittyneet tekstit kuvituksen lisäksi, joskus jopa hallitsevasti. Nykyisin nähtävien arvomerkin, vuosiluvun, sarjanumeron, allekirjoituksen ja maatunnuksen lisäksi rahoissa on nähty myös hallitsijoiden ja lyöntipaikkojen nimiä, sanallisia merkintöjä rahan arvosta ja kieltoja väärentämisen estämiseksi. Tiedot ovat olleet ja ovat pakollisia merkitä. Tekstit ovat saattaneet olla myös usealla eri kielellä. Eurojen grafiikassa tekstin määrä tosin jätettiin minimiin, jotta välttyttiin kieliongelmilta (Serjo 2001, 42).

Kuva-aiheiden valinnaisuus on käynyt läpi asteittaisen muutoksen. Alkuun kuva-aiheet olivat pakollisia maatunnuksia lukuunottamatta valinnaisia, mutta 1900-luvun puolella niille alettiin antaa teemoja. 2000-luvulle tultaessa on jo harvinaista, jos taiteilija saa itse määrittää kuva-aiheet täysin itse. Euroopan rahapoliittinen instituutti päätti Eurosetelien kuvituksen pääteeman, jonka puitteissa kilpailuun valitut työryhmät suunnittelivat grafiikat. Suunnittelija voi vaikuttaa työhönsä lähinnä valitsemansa tyylin, värien ja sommittelun kautta.

Seteligrafiikan suunnittelukin on muuttunut vuosien varrella valikoitujen graafikoiden ja asiantuntijoiden työksi. Vuoden 1907 alussa järjestettyyn ensimmäiseen rahansuunnittelukilpailuun sai osallistua kuka vain, mutta 1996 järjestettyyn eurorahojen suunnittelukilpailuun osallistuivat vain kansallisten keskuspankkien valitsevat seteligrafiikan taitajat euroalueen jäsenmaista. (Talvio 2003, 72–73; Serjo 2001, 1, 50.) Rahan grafiikan

luominen on niin tarkkaa työtä, etten yhtään ihmettele kutsukilpailujen järjestämistä rahojen grafiikkaa suunniteltaessa.

Suomen Rahapaja järjestää tiuhaan metallisten juhlarahojen suunnittelukilpailuja, joiden ohjeistuksesta saa hyvän käsityksen rahan grafiikan suunnittelun tarkkuudesta. Käytänkin erästä niistä esimerkkinä havainnollistaakseni säädösten merkitystä. Toisin kuin seteligrafiikoita voi juhlarahojen kuvioita suunnitella kuka tahansa Suomessa asuva henkilö. Kolikoiden kuva-aiheen teema tulee esille juhlarahan kohteesta eli siitä, kenen tai minkä kunniaksi raha lyödään. Annetut säädökset koskevat suurimmaksi osaksi palautettavan mallin muotoa ja siihen sisällytettäviä tietoja. Esimerkkinä mainitsen Armi Ratialle ja taideteollisuudelle keväällä 2012 järjestetyn suunnittelukilpailun ohjeistuksen, jossa halkaisijaltaan 38,6 millimetrinen 10 euron kolikon pinnalle täytyy merkitä teksti ”Armi Ratia 1912–1979”, vuosiluku 2012, arvomerkintä, teksti ”SUOMI FINLAND” sekä paikka Rahapajan logoa ja taiteilijan sukunimen ensimmäistä kirjainta varten. Malliin voi myös halutessaan sisällyttää 12 eurotähteä, mutta ne eivät ole pakollisia. (Kilpailuohjelma Armi Ratia ja taideteollisuus 2012, hakupäivä 25.1.2012.)

Kun itse harkitsin osallistuvani Rahapajan aikaisempaan kilpailuun, hämmästyin yhteen kolikkoon sisällytettävän aineiston määrästä. Todellisuudessa ne eivät kuitenkaan vie niin paljon tilaa, kuin aluksi ajattelin. Sama hämmennys koskee oikeastaan myös setelien grafiikkaa, sillä niihinkin pitää jättää tilaa erilaisille pakollisille merkinnöille ja eritoten turvallisuustekijöille. Turvallisuustekijät, kuten varmuuslangat, vesileimat, erikoiset painovärit ja painossa käytetty erikoistekniikka ovat ennaltamäärättyjä. Pakollisten merkintöjen paikan ja koon graafikko saa kuitenkin päättää itse. Lukiessani Serjon pro gradu -tutkielmaa ymmärsin erittäin hyvin, miksi rahojen grafiikoita suunnittelevat niihin perehtyneet ammattilaiset. Niitä tehdessä täytyy ymmärtää niin paljon muustakin kuin vain kuvallisesta ilmaisusta, kuten esimerkiksi turvallisuustekijöistä, painoprosessista ja sen vaatimuksista grafiikan suhteen.

Rahojen suunnitteluun on olemassa tarkat ohjeet. Yleisenä ohjenuorana grafiikan luomisessa on tunnistettavuus sekä mahdollisimman vaikea väärennettävyys, joka syntyy turvallisuustekijöiden puitteissa tehdystä grafiikasta ja painossa käytettävistä erikoismateriaaleista ja -tekniikoista. Työhön valittu graafikko ei enää tällä vuosituhannella ole kuka tahansa aiheesta innostunut, vaan tarkkaan valittu asiantuntija. Eikä suunnittelija luo rahan kuvitusta enää täysin omasta päästään, vaan hänelle annetaan teema, jonka puitteissa suunnitella se.

4.2 Suunnittelijat

Suomessa tunnettuja rahan grafiikan suunnittelijoita on pitkä lista, sillä kolikko- ja setelisarjat on suunnitellut yleensä eri henkilö. Suomen rahan grafiikoista ovat vastanneet hyvin erilaiset ihmiset, jopa sellaiset, jotka eivät aikaisemmin ole toimineet taiteen parissa. Joskus pelkkä kiinnostuneisuus on riittänyt, mutta suurimmaksi osaksi kuvituksesta ovat vastanneet kuvataiteilijat, arkkitehdit ja muut taiteenalan ihmiset. Suunnittelijalistaukseni alkaa 1860-luvulta, jolloin Suomi sai oman rahayksikön.

Erialaisten säädösten ja ohjeistusten lisäksi rahan grafiikkaan on vaikuttanut myös sen suunnittelija. Suomen rahoissakin voi huomata selkeitä eroja rahojen kuvituksissa, vaikka aiheet olisivatkin olleet samanlaisia. Sen huomaa parhaiten esimerkiksi vuoden 1945 setelisarjasta, jonka piirsi alun perin Eliel Saarinen vuonna 1922, mutta jonka 50 ja 100 markkaa Signe Hammarsten Jansson piirsi uudelleen vuonna 1945. Hammarsten Janssonin piirtämät ihmishahmot ovat silminnähten erilaisia Saarisensa piirtämiin verrattuna (vrt. kuvat 2 ja 3). Myös Tapio Wirkkalan ja Torsten Ekströmin suunnitteleminen sarjojen kuvitukset eroavat selkeästi toisistaan, vaikka molemmat ovat suurmies-aiheisia. Lopulliseen grafiikkaan vaikuttaa myös asiantuntijoista koostuva raati. (Talvio 2003, 132–136; Serjo 2001, 32.)

KUVA 2. 500 markkaa tyyppi 1945, jossa on Eliel Saarisensa kuvitusta. Kuva: Oulun Numismaattinen Kerho ry

KUVA 3. 50 markkaa tyyppi 1945, jonka kuvituksen on tehnyt Tove Janssonin äiti Signe Hammarsten Jansson. Kuva: Timo Rätti (Oulun Numismaattinen Kerho ry)

Suomen metallirahojen ulkoasusta vastasivat vuosien 1860–1917 välisenä aikana Rahapajan johtaja, piirtäjät ja kaivertajat. Kuva-aiheet liittyivät vielä vahvasti Venäjään. Suomen Rahapajaa alettiin rakentaa 1862 ja se saatiin valmiiksi 1864. Sen ensimmäiseksi johtajaksi valittiin Helsingin teknillisen reaalikoulun opettaja, entinen insinööriluutnantti August Fredrik Soldan. Hänellä ei ollut aikaisempaa kokemusta rahanlyönnistä, mutta hän oli erittäin kiinnostunut taiteesta ja osallistui rahojen suunnitteluun paljon uransa aikana. Hän oli erittäin tarkka ja vaativa työssään, mikä näkyy muun muassa 1870-luvun lopun seteleissä tarkkoina maisemakuvina. Hän käytti paljon ulkomaalaisia suunnittelijoita ja kaivertajia. Ensimmäisten Rahapajan lyömien kolikoiden kuva-aiheet piirsi Bernhard von Koehne. Hänen alaisuudessaan toimi venäläinen taiteilija Aleksandr Fadejev, joka oli tehnyt töitä Suomen setelistön parissa jo pari vuotta aikaisemmin. Tunnetuimpia kaivertajia olivat isänsä ammatin perinyt Lea Ahlborn, Avenir Griliches ja Carl Jahn. Soldania

Rahapajan johtajina seurasivat Conrad Lihr ja Isak Gustaf Sundell, joka teki ainutlaatuisen pitkän uran Rahapajassa. (Talvio 2003, 38–48.)

Setelien ulkoasusta vuosien 1860–1917 välisenä aikana vastasivat niin Rahapajan johtaja A. F. Soldan kuin setelipainon saksalainen mutta jo Suomessa pitkään asunut esimies Ferdinand Tilgmannkin, joka oli omalta ammatiltaan kivipainaja. Setelien grafiikoita piirsivät useimmiten ulkomaalaiset ammattilaiset. Vasta 1900-luvun alusta suunnittelusta vastasivat suomalaiset taiteilijat. 1860-luvun alun setelisarjan piirsi heraldinen taiteilija Aleksandr Fadejev. Setelisarja uusittiin vuonna 1874, kun rahojen arvomerkinnoissa siirryttiin kymmenjärjestelmään. Soldan ja Tilgmann koittivat tehdä sen hyväksi yhteistyötä, mutta sen epäonnistuttua työ annettiin tanskalaiselle taiteilijalle Nilaus Fristrupille, joka tuli Soldanin ja hänen suunnitelmiensa kanssa paremmin toimeen. Seteleitä lisättiin ja uusittiin ennen oman setelipainon perustamista useasti ja suunnittelijoina nähtiin jälleen ulkomaalaista vahvistusta. Suomen Pankin setelipaino perustettiin vuonna 1885 ja sen ensimmäiseksi johtajaksi valittiin F. Tilgmann. (Talvio 2003, 49–66.)

1897–1898 setelisarja eroaa Suomen aikaisemmista ja myös niiden jälkeen tulevista setelisarjoista kuvitukseltaan hyvinkin paljon. Setelien etusivusta vastasi tuolloin englantilainen setelipaino Bradbury, Wilkinson & Co., joka valittiin työhön, koska seteleistä saatiin siellä erikoisen painotekniikan avulla vaikeasti väärennettäviä. Takasivu painettiin Suomessa. Sini-, viher- ja harmaasävyisten setelien kuva-aiheet olivat Helsingissä sijaitsevan Aleksanteri II:n patsaan jalustaveistokset sekä J.L. Runebergin patsas ”Suomi”. Vastaavanlaisia aiheita ei ollut nähty markoissa aikaisemmin, eikä nähty oikeastaan myöhemminkään. Yhteistyö englantilaisten kanssa oli kuitenkin lyhytikäistä huonon painolaadun takia. (Talvio 2003, 66–71.)

Vuonna 1907 setelien suunnitteluun saatiin mukaan suomalaista verta, kun järjestettiin ensimmäinen kaikille avoin setelien suunnittelukilpailu. Kilpailussa ei kuitenkaan löydetty sopivaa ulkoasua uusille seteleille, joten suomalaisia taiteilijoita pyydettiin jättämään ehdotuksensa raadille. Eliel Saarinen oli ainoa, joka jätti ehdotuksensa. Hän oli suomalainen arkkitehti ja taiteilija, joka käytti kuva-aiheinaan Suomen luontoa ja elinkeinoja. Hän suunnitteli setelisarjan myös vasta itsenäistyneelle Suomelle vuonna 1922. Sarja pysyi lähes samanlaisena 1950-luvulle asti. (Talvio 2003, 72–79, 117–138.) Mielestäni Saarisen sarja 1909 loi suomalaiselle setelikulttuurille uuden ilmeen. Grafiikat oli aikaisemmin teetetty paljolti ulkomaalaisilla tekijöillä, mutta nyt suunnittelusta ja valmistamisesta vastasivat ensimmäistä kertaa suomalaiset tekijät.

Saarisen sarjan ja sitä edeltäneen sarjan välillä on huomattava ero, ja se on vain positiivista. 1800-luvun lopun kaaottinen grafiikka vaihtui hillitympään ja selkeämpään ulkoasuun.

Vuoden 1917 jälkeen Suomen rahojen grafiikasta vastasivat suomalaiset tekijät. Metallirahojen suunnitelmista vastasivat muun muassa I. G. Sundell, P. U. Helle, Rudolf Åkerblom, Olof Eriksson, Heikki Häiväoja ja Antti Neuvonen. Sundell ja Helle vaikuttivat paljon vuosien 1918–1950 kolikkosarjoihin, joiden pääasiallisina kuva-aiheina nähtiin havunoksia. Sundell suunnitteli itsenäisyysajan ensimmäiset rahatyypit ja 1920-luvun alumiinipronssirahat. Helle edisti Rahapajan työskentelyä hankkimalla pajalle kaiverruskoneen Saksasta. Hän myös suunnitteli tyypin 1952 puu-aiheiset kolikot. Kolikkosarjan, jonka itse muistan lapsuusajoltani 1990-luvulta, suunnitteli Antti Neuvonen. Sarjan suunnittelua varten järjestettiin kutsukilpailu 1987, jonka Neuvonen voitti luonto-aiheisilla kuvituksillaan. Yhden ja kahden euron kansalliset kuva-aiheet ovat suunnitelleet Raimo Heino ja Pertti Mäkinen. Pienempien eurokolikoiden tunnuksena on kuvanveistäjä Heikki Häiväojan muotoilema leijonavaakuna. Kansainvälinen puoli on belgialaisen Luc Luycxin käsialaa. (Talvio 2003, 89–105, 190.)

Suomalaisia setelitaiteilijoita ovat muun muassa Eliel Saarinen, Akseli Gallen-Kallela, Aarne Karjalainen, Signe Hammarsten Jansson, Tapio Wirkkala, Paavo Huovinen, Torsten Ekström ja Erik Bruun. Akseli Gallen-Kallelan työn jälkeä näkyy vain Vaasan Osake Pankin liikkeellelaskemissa konttokuranttisekeissä, joita laskettiin liikkeelle Suomen sisällissodan aikana korvaamaan valkoisten setelipulaa. Punaiset olivat tuolloin vallanneet setelipainon. Saarisen vuonna 1918 suunnittelema setelisarja korvattiin uudella vasta 1940-luvun lopulla, kun sitä varten järjestettiin suunnittelukilpailu vuonna 1946. Sen voitti Tapio Wirkkala. Hänen sarjansa seteleissä oli ensimmäistä kertaa suomalaisten suurmiesten kuvia. Itse olen käyttänyt 1986 vuoden jälkeen käytettyä sarjaa, jonka suunnittelu alkoi jo 1980-luvun alussa. Setelien kuva-aiheina olivat jälleen suomalaiset suurmiehet, kuten Paavo Nurmi, Jean Sibelius ja Alvar Aalto. Ne suunnitteli Torsten Ekström, mutta lopulliset piirrokset teki projektiryhmä, johon kuului Eksrtömin itsensä lisäksi Erik Bruun, Pentti Rahikainen, Kaj Wuorio, Eeva Oivo ja Paavo Huovinen. Eurosetelien ulkoasu on itävaltalaisen Robert Kalinan työtä. (Talvio 2003, 106–160, 191.)

Suunnittelijoiden käyttämät työvälineet vaihtelevat suunnittelijoittain. Jokaisella on ollut omat mieleisensä välineet, joita he ovat käyttäneet. Antti Heinosen kirjasta selvisi, että taiteilijat ovat suosineet luonnostelussa akvarellivärejä, mutta nykyisin apuna käytetään myös tietokoneohjelmia. Suunnittelijoiden käyttämällä välineillä ei ole paljon vaikutusta setelin

lopulliseen grafiikkaan, sillä luonnoksista piirretään viivapiirrokset, joista kaivertaja voi sittemmin työstää painolaatat. Luonnoksilla on enemmän merkitystä valittaessa värejä ja tarkasteltaessa mittasuhteita.

Metalli- ja paperirahojen suunnittelijoista löytyy varsinaisia taiteilijoita – niin kirjaimellisesti ammatiltaan kuin luonteeltaankin. He ovat antaneet jotain itsestään Suomelle laatiessaan yhteisen valuutan ulkoasun. Ulkoasut ovat vaihdelleet Sundellin ulkomaalaisilla teetetyistä pikkutarkoista kuvituksista Saarisen tekemiin kansallisromanttisempiin taideteoksiin ja siitä taas Ekströmin 1980-luvun graafisempiin tuotoksiin.

4.3 Materiaalit, paino ja vaadittava tekniikka

Kun setelin tai kolikon ulkoasun suunnitelma on valmis ja se on hyväksytty käyttöönotettavaksi, alkaa useita eri alan toimijoita koskeva prosessi rahan valmistamiseksi. Seteleitä ja kolikoita varten on omat erityiset materiaalinsa, painolaattoja kaiverretaan jopa käsin ja painamisessa käytetään useita eri tekniikoita yhtä aikaa. Otan lähempään tarkasteluun eurot, koska niiden tekoprosessista löytyy varmaa tietoa ja se kuvaa parhaiten rahan valmistuksen monimutkaisia käytäntöjä.

Euroseteleissä käytetään korkealaatuisista puuvillakuiduisista valmistettua paperia, sillä se on kestävä. Paperin valmistus alkaa puuvillakuitujen valkaisusta ja niiden värjäämisestä juuri oikean sävyisiksi. Sen jälkeen puuvillakuituja muokataan jauhamalla eri pituisiksi, jotta paperin laatu on kaikin puolin paras mahdollinen. Lyhyillä ja pitkillä kuiduilla on erilaisia ominaisuuksia, jotka yhdessä vaikuttavat paperin mekaanisiin ja fyysisiin ominaisuuksiin. Koko valmistusprosessin lopuksi paperirullat leikataan arkeiksi ja pakataan riiseihin. Setelipaperin laatua valvotaan tarkasti, jotta tulos on tasaista ja rahan vaatimukset täyttävää. Kaksi keskeisintä ominaisuutta ovat kestävyys ja turvallisuus. (Euroopan keskuspankki 2007, 43–44.) Setelipaperin aitoustekijä on siihen painettu vesileima, jonka näkee, kun seteliä katsoo valoa vasten (Heinonen 2012, 23).

Eurokolikot on valmistettu erilaisista metalliseoksista. Kullanvärinen metalli yhden ja kahden euron rahoissa on nikkelimessinkiä, joka sisältää kuparia, sinkkiä ja nikkeliä. Sitä kutsutaan väristään huolimatta uushopeaksi. Hopeanvärinen metalli taas on kuparinikkeliä, jossa on nimensä mukaisesti kuparia ja nikkeliä. Turvallisuustekijänä molemmissa kaksimetalirahoissa

käytetään kolmikerrosmetallia keskellä. 10:tä, 20:tä ja 50:tä senttiä valmistetaan uudeltaisesta alumiinipronssista, kaupalliselta nimeltään "Nordic Gold". Se sisältää kuparia, alumiinia, sinkkiä ja tinaa. Pienimmät eurokolikot on valmistettu teräksestä, jolla on kuparipinnoite. (Talvio 2003, 188.)

Ennen painoa, tai kolikoiden tapauksessa lyöntiä, tehdään painolaatat ja -muotit suunnitelmien pohjalta yleisten määritysten mukaan. Kaikki euroja painavat painolaitokset on synkronoitu tuottamaan tasalaatuisia setelisarjoja useiden koevedosten myötä. Painojälkeä valvotaan myös koko painoprosessin ajan. Euroseteleitä tehdessä käytetään neljää eri painotekniikkaa, joista yksi on kaiverruspainatus. Sitä varten tehdään painolaattoja jopa käsityönä. (Euroopan keskuspankki 2007, 37–41.) Kolikoiden valmistamiseen tarvitaan leimoja, jotka valmistetaan teräksestä kaivertamalla ja puristamalla haluttu kuvio ensin alkuperäisleimasimeen (matriisi), sitten punssiin (leimatyökalu) ja lopuksi leimaan (Kuinka käyttörahaa tehdään 2012, 3).

Kun raaka-aineet, painolaatat ja leimat ovat valmiina, alkaa varsinainen rahan valmistaminen. Euroseteleissä käytetään offsetpainatusta, kaiverruspainatusta, silkkipainatusta ja kohopainatusta. Arvoltaan suurimpiin seteleihin tehdään yleensä ensin taustakuvio offsetpainatuksella. Etu- ja takasivu pystytään painamaan sillä yhtäaikaaisesti, jolloin setelin molemmilla puolilla olevat epätäydelliset kuviot osuvat kohdilleen ja täydentävät toisensa valoa vasten katsottaessa. Kaiverruspainatus antaa setelille sen ominaistunnon. Arvonumeron ja ikkuna- ja porttikuviot voi sen ansiosta tuntea sormenpäällä. Silkkipainatuksella tehdään isompiin seteleihin arvomerkinä erikoispainovärillä, jonka jälkeen seteliin lisätään hologrammikuvio kuumaliimaustekniikalla. Pienemmissä seteleissä käytetään hologramminauhaa kuvion sijaan. Kohopainatuksella lisätään setelien takasivulle numerointi. Kohopainatus ja setelien leikkaus oikeaan kokoonsa ovat viimeiset vaiheet, ennen niiden niputtamista ja pakkausta. (Euroopan keskuspankki 2007, 45–48.)

Kolikot lyödään leimaamossa. Kuva-aiheiden leimaamisen hoitaa kone yhdellä leimauksella. Kolikoiden valmistaminen on muutenkin pitkälti automatisoitunutta – poikkeuksena keräilyrahat, joiden työvaiheissa tarvitaan käsityötaitojakin. Valmiit kolikot pakataan rulliin ja raharullat viiden rullan nippuihin. Tämän jälkeen niput pakataan muoviin ja lähetetään asiakkaalle. (Kuinka käyttörahaa tehdään 2012, 7; Talvio 2003, 188–190.)

Rahan valmistaminen on monimutkainen projekti, joka vaatii usean eri toimialan osaajia ja erikoislaatuisia painomateriaaleja onnistuakseen. Sen lopputuloksena on mahdollisimman vaikeasti väärennettävä raha, joka on kestävä, luotettava ja käyttäjäystävällinen.

5 ANALYYSI

Seuraavaksi esittelen kaksi suomalaista seteliä eri aikakausilta – toisen Suomen markan alkuajoilta ja toisen sen viimeisestä sarjasta. Ensimmäisenä analysoin vuoden 1863 sadan markan grafiikkaa, joka on mielenkiintoinen seteli siinä mielessä, että se on ensimmäisiä monivärisiä seteleitä Suomessa. Toisena analysoin tyypin 1986 tuhannen markkan seteli, jonka värimaailmasta pidän itse erityisen paljon.

5.1 Kuva-aiheet

Alkuun setelien kuva-aiheet olivat olemattomia tai vain hyvin yksinkertaisia tekstin reunustavia kehyksiä. Värejä nähtiin harvemmin ja silloinkin korkeintaan kahta väriä kerrallaan. Kehysten lisäksi setelissä oli hallitsevan maan maatunnus, esimerkiksi Venäjän kaksipäinen kotka. Setelien grafiikka alkoi muuttua monimuotoisemmaksi vasta 1800-luvun loppupuolella. (Talvio 2003, 26–29, 50–54.)

Setelien grafiikkaan on vaikuttanut muun muassa niihin suhtautuminen. Setelit eivät olleet aluksi pysyvänä pidetty ratkaisu, vaan väliaikainen helpotus huonompaan taloustilanteeseen. Siksi grafiikkakin oli korutonta ja hyvin pelkistettyä. Kun setelit vakiinnuttivat asemiaan, alkoi grafiikkakin muuttua. Suomen saadessa luvan Venäjältä oman rahan lyömiseksi ja painamiseksi 1860-luvulla oli setelien käyttö jo tuttua. Silloin kuvitus oli hyvin koristeellista ja runsasta. (Talvio 2003, 13–16.)

Kuvitukseen ovat vaikuttaneet toki myös ulkomaalaiset tekijät. Suomi painatti seteleitään pitkän aikaa ulkomailla paremman painoteknologian takia. Ulkomaalaiset tekijät tuskin olivat kovin tietoisia suomalaisesta kulttuurista, koska heidän tekemänsä kuvitukset olivat hyvin yleismaallisia kuva-aiheiltaan. Ne olisivat sopineet minkä tahansa maan setelin kuvitukseen. (Talvio 2003, 49–71.)

Yleisimpiä kuva-aiheita Suomen seteleissä ovat olleet maan luonto, ihmiset ja suurmiehet. Ensimmäisten markkasetelien neljä suurinta seteliä sisälsivät jo erikoisempia kuva-aiheita kuin vain tekstille asetetun kehyksen. Niissä kuvattiin Suomen kansalaisia ja yhdessä jopa maisemakuvaa Helsingin satamasta. Maisemakuvia esiintyi myöhemmissäkin seteleissä, kunnes

turvautettiin englantilaisen Bradbury, Wilkinson & Co:n painoon ja setelien ulkoasu muuttui radikaalisti. Tuolloin kuva-aiheet koskivat lähinnä Suomalaista taidetta. 1900-luvun alun Eliel Saarisen suunnittelema sarja on jo lähempänä nykyisin nähtävää graafista linjaa. Saarinen keskittyi kuvaamaan erityisesti Suomen luontoa ja elinkeinoja. Hänen töissään esiintyi myös paljon ihmisiä. Ensimmäinen suurmiehen kuva saatiin seteleihin vuonna 1939, kun suurimpaan seteliin painettiin J. V. Snellmanin kuva. Sen jälkeen muutokuvat yleistyivät vähitellen kunnes niistä tuli setelien pääaihe 1980-luvulla. Eurot katkaisivat suurmies-perinteen. Eurojen kuvitukset edustavat Euroopan eri aikakausia ja tyyliuuntia. (Talvio 2003, 49–79, 106–160, 187–196.)

5.2 1863 sata markkaa

KUVA 4. 100 markkaa vuodelta 1863. Kuva: Oulun Numismaattinen Kerho ry

Vuoden 1863 sadan markan seteli (ks. kuva 4) on monin tavoin edistysellinen, sillä se on ensimmäisiä markka-seteleitä Venäjän vallan aikana, ensimmäisiä monivärisiä seteleitämme ja siinä on Suomen rahahistorian ensimmäinen maisemakuva. (Talvio 2003, 54.) Seteli on oman sarjansa värikkäin ja suurin sekä kooltaan että arvoltaan. Sen kuvituksen on suunnitellut venäläinen heraldikko Aleksandr Fadejev Rahapajan johtaja A. F. Soldanin tiukan valvonnan alla. Seteli on painettu Saksassa ja se on kooltaan 152 millimetriä leveä ja 89 millimetriä korkea. (Talvio 2003, 52–54, 210.)

Minun ensimmäinen ajatukseni setelin nähdessäni oli tapetoitu seinä rikkaan perheen kartanossa ja sille ripustetut kuvat perheen lapsista. Mielleyhtymä johtunee setelin tapettia muistuttavasta, kirjavasta taustakuvioista ja kehyksin varustetuista tytön ja pojan kuvista. Voin jo kuvitella lattialautojen narahtelun jalkojeni alla, kun kuljen seinän ohi, jolla taulut roikkuvat. Takasivu ei sano minulle paljoakaan. Se on kuin hieman kehitellympi ruplaseteli Suomen aikaisemmista setelisarjoista. Seteli myös poikkeaa minulle tutusta rahan ulkomuodosta, joten sitä oli aluksi vaikea edes mieltää rahaksi. Setelin kokoa miettiessäni voin vain kuvitella miltä sitä tuntuisi käyttää, sillä se on isompi kuin mihin olen tottunut.

Ensimmäisenä katseen kiinnittää etusivun kolmiomainen kuvakokonaisuus: kaksipäinen kotka - vaakuna yllä ja medaljonki-kuvat keskellä. Vaakunan kaksipäinen kotka on kruunatun kangaskatoksen alla. Sillä näyttää olevan mukavat oltavat pehmeään kankaan suojiin. Kotkalla on otteessaan valtikka ja valtakunnanomena ja sen kilvessä on Suomen leijonavaakuna, joka on B. von Koehnen vuonna 1857 ideoimaa tyyppiä (Talvio 2003, 53). Setelin etusivun molemmissa laidoissa on medaljonki-kuvat, joiden vieressä seisoo kruunupäinen Suomen leijona. Kumpikin urosleijona on noussut ylväästi takatassujensa varaan havunoksan päälle pitämään pystyssä kehystettyjä tytön ja pojan kuvia. Musta-valkokuviissa poika ja tyttö katsovat uteliaina setelin ylänurkkia kohti. Minusta he voisivat katsoa myös kehyksiään pystyssä pitäviä leijonia. Pojalla on päässään mitä ilmeisimmin ylioppilaslakki ja kädessään piippu (Talvio 2003, 54). Tytölläkin on käsissään jotain, mutta kuvasta on vaikea erottaa mitä.

Kuvakokonaisuuden jälkeen katse siirtyy helposti setelin alalaitaan, jossa on vuosiluku. Kolmiulotteisuutta hakeva vaalealla painettu luku "1862" on kehystetty massiivisilla metallimaisilla tummilla ja kaarevilla kehyksillä. Vuosiluku onkin hämäävä tekijä tässä setelissä, sillä setelissä on vuosi 1862, vaikka seteli on laskettu liikkeelle vasta 1863. Syynä lienee vuotta aikaisemmin tehty

painolaatta, jota ei ole vaivauduttu muuttamaan säästösyistä, vaikka rahan liikkeellelaskun ajankohta onkin muuttunut.

Kuva-aiheiden ja vuosiluvun muodostamaa vinoneliötä tasapainottamassa ovat setelin ylä- ja alaosaan olevat arvomerkinnot ja sarjanumerot molemmissa reunoissa. Vuosiluvun kehyksiä kevyemmissä, joskin koristelluissa, kehyksissä setelin molemmissa ylänurkissa on setelin arvo sekä ruotsiksi että suomeksi. ”100 mark i silfver” ja ”100 markkaa hopeassa” on painettu mustalla. Numeroissa on käytetty samaa kolmiulotteista kirjasintyyppiä kuin vuosiluvussakin. Sarjanumero on merkitty alas setelin molemmille puolille liehuviin nauhoihin.

Setelin etusivulla vähemmälle huomiolle jäävät heikommin merkityt kirjalliset merkinnät medaljonki-kuvien keskellä. Ruotsinkielinen merkintä on kirjoitettu koukeroisilla kaunokirjaimilla ja siinä lukee: ”*Emot denna sedel betalar FINLANDS BANK vid anfordran en summa af HUNDRA mark i silfver*”. ”Hundra” on painettu hieman muita isommalla kirjasimella ja ilman kursivointia, joka tuo selvemmin esille setelin arvon. Kirjallisen arvomerkinnot alapuolella on pankin johtajan ja pankin kassanhoitajan allekirjoitukset.

Taustana tällä kaikella on salmiakkikuvio, jonka lokeroissa ovat kuvituksena Suomen leijona ja Venäjän kaksipäinen kotka. Leijonavaakuna ja kaksipäinen kotka -vaakuna toistuvat kuviossa siten, että leijonavaakuna on vaaleanpunaisella pohjalla ja kotkavaakuna vaaleansinisellä tai harmaalla pohjalla. Leijonavaakuna eroaa nykyaikaisesta versiosta paljonkin, sillä leijona seisoo sapelin päällä vain toisen etutassunsa ja takatassunsa varassa ja pitää tassussaan olevaa tikaria pystyssä. Häiväoan piirtämässä uusimmassa versiossa leijona seisoo molemmilla takajaloillaan sapelin päällä ja tikari on lähes vaakatasossa leijonan pään takana. Von Koehnen leijona muistuttaa enemmän oikeaa leijonaa kuin Häiväoan leijona.

Takasivun kuviointi on etusivua askeettisempi. Sen taustaväri on vaaleanpunainen, jolle suurimman kontrastin luovat setelin yläosan venäjänkielinen arvomerkinnot ja keskiosan kuva-aiheet. Merkittävintä setelissä onkin kuva-aiheiden keskeltä löytyvä maisemakuva, joka on yksi setelihistorian merkkipaaluista. Ylänurkkia ja alaosaan täyttävät tekstimerkinnot.

Takasivun katseenvangitsija on tummanpuhuva venäjänkielinen arvomerkinnot. ”CTO”, joka tarkoittaa lukua 100, on merkitty tummalla ja kolmiulotteisen kaltaisena. CTO:n alapuolella on venäjäksi teksti ”markkaa hopeassa”. Arvomerkinnot molemmilla puolilla on teksti: ”Tästä

setelistä maksaa Suomenmaan Pankki vaadittaissa SATA markkaa hopeassa”, joka toistaa etusivun ruotsinkielisen arvomerkin tyylillä kaunokirjaimin ja korostetuilla arvomerkinnoilla. Takasivun merkinnät vain ovat suomeksi ja venäjäksi.

Suurimman tilan takasivulla vievät numeroin merkityt arvomerkinnot ja kehystetty maisemakuva. Arvomerkinnot ovat setelin molemmissa laidoissa ja ne on asemoitu harmaalle 16-osaiselle alustalle. Palasista koostuvan kehysten osiin on kirjoitettu ”Finlands bank” kapiteelikirjaimin. Sama lukee joka toisen palasen reunoilla kulkevissa mustissa nauhoissakin. Kuudessa palasessa on myös arvomerkinnot ”100” mustalla kehystetyllä valkoisella pohjalla. Kaiken tämän keskellä on suurin arvomerkinnot myös niin ikään valkoisella pohjalla, jolla on mustat, pyöristetyt kehukset.

Ovaalin muotoinen maisemakuva, joka esittää Helsinkiä mereltä nähtynä (Talvio 2003, 54), on keskellä takasivua. Kuvassa näkyy Helsingin satama-alue. Satamassa on ainakin viisi isompaa alusta laiturissa. Verkkoja vesille laskevia veneilijöitä näkyy vesillä kolme. Satama-alueella lorvailee muutama mies pysäköidyn rahtialuksen liepeillä. Horisontissa näkyy valkoisia rakennuksia ja niiden takana iso, tumma, kupolikattoinen kirkko. Laivojen viirit liehuvat leppoisasti tuulenvireessä. Kuvan ympärillä kulkee kruunattu kehys.

Alinna setelin takasivulla on väärennöksiä koskeva kieltö. Kieltö on kirjattu ruotsiksi, suomeksi ja venäjäksi ja siinä lukee: ”Tämän setelin väärentäminen tahi mukaaminen kuin myöskin semmoisen rahan kauppaaminen, rangaistaan Marraskuun 2 (14) päivänä 1918 annetun keisarillisen asetuksen jälkeen.” Palstojen taustana on vaalea, veistoksellinen kehys, joka tuo mieleeni antiikin Kreikan koukeroisine koristekuvioineen.

Setelin kuvituksen teemana on mielestäni suomalaisuus. Suomi halusi selvästi korostaa autonomista asemaansa Venäjän alaisuudessa ja merkitsi sen selvästi näkyville. Etusivulla on Suomen leijona ja kansalliset ihmishahmot ja takasivulla on suomalaisen maisemakuvan päällä Suomen suuriruhtinaan kruunu.

1863 sata markkaa on oiva esimerkki siitä, miten raha tuo esille oman aikakautensa tapahtumia. Etusivun kaksi Suomen leijonaa tuovat esille Suomen autonomisen aseman ja ylpeyden siitä. Niiden keskellä on kuitenkin myös Venäjän kaksipäinen kotka, joka muistuttaa emämaan mahdollista. Takasivulla on kolme eri kieltöä, jotka kertovat Suomen historian vaiheista. Tyylillisestikin seteli on selvästi vanha. Vaikka tausta onkin värillinen, on kaikki muu painettu

pelkällä mustalla ja harmaalla. Koristeellinen ja runsas tyyli on selvästi kaukana omasta ajastamme, jolloin vähemmän on enemmän.

Kokonaisuutena vuoden 1863 sarjan sadan markan seteli on mielestäni hieno, vaikka se onkin graafisempaan ulkoasuun tottuneille silmilleni hieman kaoottisen näköinen kaikessa kirjavuudessaan. Se on kuitenkin moniulotteisempi verrattuna sitä edeltäneisiin seteleihin, joissa kuva-aiheita ei juurikaan ollut. Takasivu on etusivua köykäisempi ja kaipaisi minun mielestäni erilaista sommittelua. Takasivun tasapaino järkkyy, kun kaikki raskaammat elementit ovat setelin yläosassa. Etusivu on jollain tapaa tasapainoinen, vaikka siinä onkin neljää tai viittä eri kirjasinta, kirjava pohja ja erilaista kuvitusta päällä. Kokonaisuudessaan seteli on aivan kuin kokeilu kaikesta, mitä setelipainossa voi tehdä, vaikka syynä eri fontteihin ja kuviointiin onkin varmasti vaikeampi väärennettävyys.

5.3 1986 tuhat markkaa

KUVA 5. 1000 markkaa Litt. A, tyyppi 1986 vuodelta 1991. Kuva: Timo Rätti (Oulun Numismaattinen Kerho ry)

Tyyppin 1986 tuhat markkaa vuodelta 1991 (ks. kuva 5) on Suomen viimeisen markka-arvoisen setelisarjan suurin raha. *Tyyppi 1986* tarkoittaa setelin ulkoasua ja vuosi 1991 setelin uuden painoksen käyttöönottovuotta. Koko sarja on suurilta osin Torsten Ekströmin ja Erik Bruunin työtä. Kooltaan koko setelisarja oli yhtenäinen eli 142 millimetriä leveä ja 69 millimetriä korkea, ja teemana kaikissa seteleissä oli Suomalaiset suurmiehet. Hahmot on valittu seteleihin siten, että jokaiselta aikakaudelta olisi esitetty kaksi suurmiestä. Niin sanotusti tuorein suurmies on pienimmässä setelissä ja vanhin suurimmassa setelissä. (Talvio 2003, 152–160, 211.)

Ensivaikutelmani setelisarjan suurimmasta rahasta ei ole mitenkään mairitteleva. Rahan etusivun kuvitus Anders Chydeniuksen rintakuvineen on mielestäni ruma, joskin purjelaiva hänen takanaan on upea. Etusivun sommittelukin on jotenkin sekava. Setelin takasivu sitä vastoin on hieno. Mieltymykseni tähän rahaan perustuukin lähinnä takasivun satamakuvitukseen ja setelin sinivoittoiseen väritykseen.

1000-markkasen etusivun suurin ja merkittävin osio on hieman keskeltä vasemmalle sijoitettu Anders Chydeniuksen rintakuva. Kun seteli julkaistiin, piti moni Chydeniuksen valintaa yllättävänä, vaikkakin hän on ollut 1700-luvun edistyksellisimpiä hahmoja. Chydenius oli pappi, valtiopäivämies ja taloustieteellinen ajattelija, joka edisti Suomen kulttuuria omana aikanaan. (Talvio 2003, 157–158; Chydenius lyhyesti 2012, hakupäivä 25.4.2012.) Kuvan mukaan Chydenius oli kapeakasvoinen, suurisilmäinen ja kiharahiuksinen mies. Päässään hänellä on jonkinlainen päähine ja kaulassaan papin liperit. Hänen leukansa viereen on kirjoitettu pienin kirjaimin ”Anders Chydenius 1729–1803”.

Chydeniuksen pään oikealla puolella lähes setelin keskellä on etusivun toiseksi suurin kompleksi. Siinä on arvomerkintä sekä kirjallisena että numeroin merkittynä, tunnistusmerkki näkövammaisille, teksti ”SUOMEN PANKKI” ja allekirjoitukset. Ylinnä on teksti ”TUHAT MARKKAA” tummansinisin kapiteelikirjaimin. Sen alla on merkittynä ”1000” suurin kolmiulotteisuutta hakevin sini-punertavin numeroin. Arvomerkinnän keskellä, hieman alempana on pieni kohopainettu ympyrä, joka on tunnistusmerkki näkövammaisille. Suurimmassa setelissä niitä on yksi ja pienimmässä viisi. Sen alapuolella lukee ”SUOMEN PANKKI” ja setelin allekirjoituspari. Kompleksin päättää pystysuora merkintä oikealla puolella, jossa lukee ”TUSEN MARK”. Tämä lisättiin arvomerkinnän perään vuoden 1991 uudistuksien myötä estämään

väärentäjiä lisäämstä luvun perään nollia, jota havaittiin tapahtuvan toisinaan ulkomailla (Heinonen 2012, 161–162).

Setelin etusivun muita tekstimerkintöjä ovat sarjanumerot, painoksen merkintä, vuosiluku ja kinegrammikuvion ”1000”. Setelin sarjanumero on merkitty mustin numeroin sekä vasempaan ylälaitaan että oikeaan alalaitaan. Vasemmassa laidassa on myös ”Litt. A” -painosmerkintä vaaleanpunaisella, joka tarkoittaa setelin kuuluvan toiseen setelistä tehtyyn painokseen. Vuosiluku on nähtävissä pienellä Chydeniuksen pään vasemmalla puolella, sinisen alueen yläkulmassa. Kun kyseinen seteli ensimmäisen kerran julkaistiin vuonna 1986, siinä ei ollut oikean yläkulman kinegrammikuviota. Tämä varmuustekijä lisättiin sarjan kahteen suurimpaan seteliin vasta vuonna 1991. Seteliä käännettäessä kinegrammissa näkyy vuoroin arvomerkitä ja Suomen Pankin tunnus (Talvio 2003, 158).

Etusivun taustakuvio on mielestäni hauska. Laineikkaita viivoja kulkee setelin läpi sekä pysty- että vaakasuorassa, ja niitä on sekä sinisinä että vihreinä. Mukana saattaa olla myös hieman lilaa ja harmaatakin. Pystysuorat viivat harvenevat oikeaa reunaa kohti tultaessa, kunnes katoavat kokonaan arvomerkitä toistavan nauhan alle ennen kinegrammikuviota. Vaakasuora viiva jatkaa kulkuaan koko setelin läpi vaihtaen väriä vaaleammaksi oikeaan laitaan tultaessa. Taustan ristikkäin kulkevat laineet muodostavat kaukaa katsottaessa veikeitä pyörteitä.

Hienoin elementti etusivun taustakuvassa on mielestäni kolmimastoinen purjelaiva Chydeniuksen kuvan oikealla puolella. Se viittaa symbolisesti kauppapurjehdukseen, jonka puolustajana Chydenius muun muassa tunnetaan (Talvio 2003, 158). Ihailen suuresti vanhoja purjealuksia, joten siksi tämä kuvio kiinnittää huomioni positiivisesti.

Setelin takasivulla huomioni kiinnittyy ensimmäisenä sinivoittoiseen taustakuvaan ja vasta sen jälkeen muihin merkintöihin. Taustakuvan rannikon tuntumassa sijaitseva portaikko ja portti kuvaavat Suomenlinnan eli Viaporin Kuninkaanporttia (Talvio 2003, 158). Portti on isoista kivistä ja tiilistä muurattu massiivinen rakennelma, joka häivyttyy ennen setelin vasenta reunaa. Setelin oikeassa laidassa se jatkuu reunan yli. Muurin seinään on asetettu tauluja, joiden merkityksestä en saa aivan selvää. Ainakin ne on kirjoitettu ruotsiksi ja yksi niistä mahdollisesti kehottaa seisomaan omalla perustallaan ja olemaan luottamatta vieraan apuun. Portin edessä lainehtivan meren yllä liitelee lokkiparvi ruokaa pyydystämässä.

Takasivun arvomerkinä on painettu sekä oikeaan yläkulmaan että alas keskelle. Alemman arvomerkinän vasemmalla puolella on kirjallinen arvomerkinä: "Tuhat markkaa" ja "Tusen mark". Ne on kirjoitettu kursivilla ja niiden väri muuttuu liukuvasti purppuranpunaisesta siniseen. Alalaidan numeroin merkitty arvomerkinä on kulmiulotteisuutta hakeva, massiivinen ilmoitus. Väriä sillä on pääsääntöisesti valkoinen, mutta sen varjostukset ovat sinisellä. Oikean yläkulman arvomerkinä on painettu tavallisin päätteellisin kirjaimin valkoisella.

Etusivulla nähtävät taustan aaltoilevat vaakaviivat näkee setelin takasivullakin. Niiden väri muuttuu vaaleansinisestä tummansiniseen vasemmalta oikealle päin katsottaessa. Takasivulla niiden yli kulkee lisäksi löysempiä laineviivoja, joiden väri muuttuu samaan tapaan kuin muidenkin viivojen, tosin harmaasta väristä purppuraan. Takasivun laineet eivät kuitenkaan muodosta etusivun lailla pyörteitä taustakuvioon.

Takasivulla tekstiä ei ole paljon. Alas kirjoitetun arvomerkinän lisäksi siinä on vain setelin ylälaitaan kirjoitettu "SUOMEN PANKKI FINLANDS BANK", jonka vieressä komeilee Suomen leijonavaakuna. Vaakuna on Häiväojan suunnittelemaa mallia. Teksti ja vaakuna ovat molemmat merkitty tummansinisellä.

Setelin siniset sävyt saivat minut käymään Suomen setelihistorian vielä kertaalleen läpi, sillä halusin selvittää, onko sinisen valitsemisella pääväriksi joku historiallinen syy. En löytänyt yhteyttä sinisen ja sarjan suurimman setelin välillä, joten ajattelen värin tulevan 1000-markkasen merellisen teeman kautta. Sininen liitetään usein veteen.

Vuoden 1991 tyyppi 1986 tuhat markkaa on kunnianosoitus Suomen taloutta, kulttuuria ja merenkulkua vaalineelle Anders Chydeniukselle. Vaikka seteli ei ole mielestäni kaikin puolin kaunis, on siinä silti sitä jotain. Tunnelmaltaan seteli on arvokas, erityisesti omien kokemusteni kautta. Itselläni ei varsinaisesti ole kokemusta kyseisen setelin käyttämisestä, mutta muistan kyllä lapsuudestani miten paljon rahaa se oli ollen sitä myöden merkittävä seteli.

6 SUOMEN RAHAN JA SEN GRAFIIKAN TULEVAISUUS

Tämä luku käsittelee Suomen rahan tulevaisuudenkuvia ja sitä myöden sen grafiikan tulevaisuutta. Tutkielmani aihe on ajankohtainen muutenkin kuin vain yleisimpänä käyttöesineenä, sillä Suomessa on viime vuosina puhuttu paljon markkaan paluusta vuonna 2008 Yhdysvaltojen finanssikriisistä alkaneen eurokriisin myötä. Toisaalta myös kansan euroon kohdistuvasta luottamuksestakin on ollut uutisointia. Pohjaankin tämän osan tutkielmastani löytämiini artikkeleihin, Antti Heinosen Oulussa pitämään luento on omaan näkemykseeni tilanteesta. Säilyykö euro vai palaammeko markkaan? Nähdäänkö tulevaisuudessa uusi markkasarja vai näemmekö vielä uudistuvan euron?

Vuoden 2011 alussa tehdyssä Helsingin Sanomien kyselyssä Suomen luottamus euroon oli suurinta Euroopassa, eikä siitä saman vuoden lopussa tehdyssä tutkimuksessakaan haluttu luopua, vaikka uutisointi pitikin euroa negatiivisesti esillä. (HS: Suurin osa suomalaisista haluaa pitää euron 2011, hakupäivä 22.3.2012.) Helsingin Sanomien kyselyn mukaan 69 % kansalaisista kertoi luottavansa euroon. Koko Euroopan keskiarvo oli tuolloin 49 %. Myös vuoden 2011 lopussa kirjoitettu Kalevan artikkeli kertoo kansan mieltymyksestä euroon. Se helpottaa arkea ja toi tullessaan vakautta esimerkiksi asuntolainoihin. (Kysely: Suomalaisten luotto euroon vahvinta Euroopassa 2011, hakupäivä 13.2.2012; Yhteinen raha helpottaa arkea 2011, hakupäivä 13.2.2012.) Helsingin Sanomien kysely tehtiin ennen kuin Etelä-Euroopan kriisimaiden talousahdinko vavisutti koko Eurooppaa, joten luvut ovat nyt varmasti hieman pienemmät kuin vuoden 2011 alussa.

Toinenkin kanta euron tulevaisuudesta Suomessa on kuitenkin noussut esille. Ajatuksella markan paluusta on leikitelty jo pitkän aikaa ja siihen valmistelevista toimista on puhuttu. Aamulehden artikkelissa Ålandsbankenin varainhoidosta vastaava johtaja Stefan Törnqvist on vakuuttanut, että markka tulee takaisin parin vuoden sisään (Mörttinen 2011, hakupäivä 13.2.2012). Perussuomalaisten presidenttiehdokas Timo Soini puolestaan esitti Itä- ja Länsi-Savon yhteishaastattelussa vaatimuksensa selvittää markkaan siirtymisen hinnan (Lehdet: Soini selvittäisi markkaan siirtymisen hinnan 2012, hakupäivä 13.2.2012), joten hänkin olisi varautunut markan paluuseen. Keskustan presidenttiehdokas Paavo Väyrynenkin piti vaalikeskusteluissaan esillä markan mahdollista paluuta (Puheenaihe: Mitä markan paluusta seuraisi 2012, hakupäivä

13.2.2012). Näiden artikkelien valossa olisi siis hyvinkin aiheellista alkaa jo luonnostella uutta markkaa.

Muistelin myös puhuttaneen, että Suomi voisi ottaa Ruotsin kruunun valuutakseen, jos euro kaatuisi. Löysinkin Uuden Suomen sivuilta uutisen vuoden 2011 tammikuulta, jossa kerrottiin perussuomalaisten Markku Vainion ihmetelleen, mitä markalle tapahtuu, jos euro hajoaa. Vainio pohtii, pitäisikö Suomen ottaa Ruotsin kruunu valuutaksi, koska markkaa ei enää ole. (Euron kriisi: "Suomen valuutaksi Ruotsin kruunu?" 2011, hakupäivä 22.2.2012.) Minä hieman ihmettelin tätä kantaa asiaan, koska onhan Suomi ennenkin luonut markan niin sanotusti tyhjästä. 1860-luvulla syntyi uusi Suomen oma markka, kun Suomi sai luvan omaan valuuttaan. Joten miksi pohtia valuutan vaihtamista kruunuun, kun voisi palata markkaankin, vaikka se vaatisikin vaivannäköä?

Tutkiessani Suomen rahan eri vaiheita historiassa en havainnut yhtään samankaltaista tilannetta, kuin nyt on euron kanssa. Tosin siihen ei ole ennen euroon liittymistä ollut puitteitakaan. Suomessa on huonon taloustilanteen aikana leikattu seteleitä kahtia, muutettu rahan arvomerkitä todellista arvoa vastaavaksi tai otettu käyttöön oma valuutta. Kyseessä on kuitenkin ollut oma valuuttamme, joka on vaikuttanut suppeammalla alueella kuin euro, joten niin on voitu tehdäkin. Ennen ei ole tarvinnut arvuutella valuutan mahdollista vaihtamista näin huolestuneissa merkeissä.

Oleellisinta ja yhteistä kaikille arvuuttelussa euron tulevaisuudesta on se, että kukaan ei tiedä vielä varmasti kuinka sen tulee käymään. En ole itse mikään talousasioden asiantuntija, joten voin olla väärässä arvioidessani euron pysyvän valuuttanamme. Ihan kuten kukaan muukaan, en voi sanoa, onko se ikuinen, mutta ainakin toistaiseksi uskon sen pysyvän. Valuutan vaihto ei kuitenkaan ole mikään yksinkertainen tapahtuma, joten sitä ei tehdä lyhyessä ajassa tai hetken mielijohteesta.

Pitkän uran Euroopan keskuspankissa ja Suomen Pankissa tehnyt Antti Heinonen piti luennon Oulussa 17.3.2012 Suomen Numismaatikkoliiton kevätkokouksessa, johon minulla oli ilo osallistua. Heinonen esitteli tunnin aikana uuden kirjansa *Viimeiset markat* lyhyesti ja vastasi yleisön esittämiin kysymyksiin. Pistin itse merkille erityisesti tutkielmani kannalta tärkeimpiä kysymyksiä ja vastauksia. Eräs mies kysyi euron mahdollisuuksista selvitä meneillään olevasta kriisistä, johon Heinonen vastasi, että euro ei kaadu vaikka yksi maa ei sen kanssa

onnistuisikaan. Se vahvisti omaa käsitystäni siitä, ettei valuutta katoa tai vaihdu noin vain. Sitä ennen yritetään tehdä kaikki mahdollinen sen hyväksi. Toinen mielenkiintoinen aihe oli sähköisen maksamisen lisääntyminen ja sen vaikutus konkreettisen rahan olemassa oloon, joka minua kiinnosti seteligrafiikan tulevaisuuden kannalta. Heinonen vakuutteli, etteivät setelit häviä, vaikka sähköinen maksaminen lisääntyikin. Rahaa käytetään edelleen, vaikkakin ehkä hieman vähemmän. Seteleitä käytetään nykyään enemmän säästämiseen.

Sen tiedän, että jos euro pitää pintansa ja selviää kriisistä, uudistunut euro on tulossa, sillä setelisarjat uusitaan yleensä 20–30 vuoden välein (Serjo 2001, 45). Aiheesta oli puhetta myös Heinosen luennolla. Muutos tehdään turvallisuustekijöiden ja yhtenäisen ulkoasun ylläpitämiseksi. Euron uudesta ulkoasusta on varmasti ollut jo jonkunlaista keskustelua, ellei jo joitain luonnoksiakin ole olemassa.

Minusta olisi mielenkiintoista nähdä, millaisen valuutan Suomi saisi, jos euro poistuisi. Miltä uusi markka tai joku muu uusi valuutta näyttäisi? Jos uusi valuutta olisi edessä, toivoisin sen olevan Suomen omaa ja ulkoisesti jotain viimeisimmän markkasarjan ja eurosarjan väliltä. Siihen voisi tuoda myös ripauksen Saarisen kansallisromanttista tyyliä. Haluaisin säilyttää värikkyden ja graafisen ilmeen. Suomen luonto ja suomalainen design ja taide olisivat mielestäni hienoja teemoja kuva-aiheiksi. Toisaalta odotan kyllä myös innolla eurojen uutta ulkoasua, jos ja kun se joskus ilmestyy.

7 LOPUKSI

Tutkimuskysymykseni olivat siis: Ketkä ovat suunnitelleet rahan grafiikoita 1860-luvulta lähtien ja millainen prosessi rahan grafiikan luominen on? Löytäkseni vastaukset kysymyksiini olen käynyt runsaasti läpi mielenkiintoista materiaalia ja pohtinut asioita sellaisestakin näkökulmasta, joka ei aluksi käynyt mielessänikään. Sain yllättävän tarkkaan selville, ketkä grafiikoista ovat olleet vastuussa aikojen saatossa ja miten rahan grafiikka saadaan aikaiseksi.

Suomen rahan grafiikkaa ovat suunnitelleet hyvin erilaiset ihmiset. Kautta aikojen rahan grafiikoita suunnitelleille ihmisille yhteistä on ollut kiinnostus taiteeseen, vaikka varsinaista kokemusta sen tekemisestä ei olisi ollutkaan. Luulin löytäväni arkkitehti ja taiteilija Eliel Saarisen ja muotoilija Tapio Wirkkalan lisäksi pitkän listan muita ansioituneita taiteilijoita, mutta joukosta löytyi myös yksi opettaja ja sähköasentaja. Suunnittelijat olivat pitkään ulkomaalaisia, mutta 1900-luvulla kuvaan astuivat suomalaiset tekijät. Toivoin ja oletin löytäväni rahataiteilijoista myös naisia, mutta yllätyksekseni heitä oli vain pari, Signe Hammarsten Jansson ja Eeva Oivo, jos kaivertaja Lea Ahlbornia ei lasketa.

Minua kiinnosti tutkielmaa tehdessäni myös selvittää, voisinko itse olla tulevaisuudessa tekemässä rahan grafiikkaa. Tällä hetkellä vastaus olisi ei, mutta jos kehittäisin itseäni ja suuntautuisin alallani oikein, voisin mahdollisesti olla tekijätiimissä mukana. Jos olisin syntynyt kymmeniä vuosia aikaisemmin, olisi minulla ollut mahdollisuus yrittää saada ulkoasuehdotukseni läpi ihan tavallisena kansalaisena, mutta tällä vuosituhanella minun täytyy olla lähempänä asiantuntijaa, jotta pääsisin edes yrittämään. Metallisia juhlarahoja voisin tosin suunnitella vaikka nyt.

Rahan grafiikan luominen itsessään on monimutkainen ja pitkälinen prosessi. Suunnittelija saa ensi töikseen luettavakseen ohjeistukset, jotka antavat viitteet tulevalle suunnittelutyölle. Suunnittelutyön tuloksena on ehdotus rahan tulevasta ulkoasusta. Raati valitsee ehdotuksista mieleisensä, käy läpi tarkkaan mahdolliset muutokset ja vasta tämän jälkeen voidaan alkaa tuottaa oikeaa rahaa. Painoprosessi alkaa testauksilla ja laadun tasaamisella. Painossa on useita eri vaiheita, jotka vastaavat rahan eri värien, kuvioiden ja turvatekijöiden toteutumisesta. Juuri tämän tarkkaan toteutetun kaavan takia suunnittelijan täytyy olla asiantuntija, jotta hänellä ei

mene sormi suuhun, jos jotain ulkoasun kohtaa pyydetään muuttamaan erikoispainon vaatimuksia vastaavaksi.

Käytin tutkimustyöni tietolähteinä hyväksi havaittuja kirjoja ja internetlähteitä. Pääsin myös onnekseni osallistumaan Antti Heinosen luennolle, joka vastasi sopivasti joitain mieltäni askarruttaneisiin kysymyksiin. Valitsin lähteikseni vain luotettavaksi havaittuja lähteitä, jotta välttyisin suurilta asiavirheilta – varsinkin kun aihe oli minulle uusi. Arvuuttelulta ei tosin voi välttyä kokonaan, koska kaikista rahan grafiikkaan liittyvistä asioista ei ole varmaa tietoa tai niitä ei välttämättä ole aikaisemmin edes tutkittu. Aihe on myös hyvin laaja, joten tyydyin tällä kertaa käymään läpi perustan, ja syvennyin vain valitsemini keskeisiin asioihin enemmän.

Toivomukseni on, että tutkielmani herättää lukijoiden mielenkiinnon tavalla, joka innostaa tarkastelemaan rahojen ulkoasua eri näkökulmasta kuin aikaisemmin. Normaalisti rahoja tulee harvemmin tutkittua sen pidempään, ellei ole alan harrastaja, mutta aiheen lähestyminen grafiikan kautta voi avata uusia ulottuvuuksia myös asiantuntijalle. Seteliä voi tarkastella myös pienenä itsenäisenä taideteoksena yksittäisten tekijöiden sijaan.

Lopputuloksena tekemästäni työstä on henkilökohtainen valistuneisuus Suomen rahan vaiheista ja sen jakaminen muillekin. Graafikkona minun on hyvä tietää alan eri mahdollisuuksista ja tekniikoista. Rahan grafiikka aiheena tarjoaa myös erilaisen näkökulman rahan käsittelyyn. Olen kokenut useita ahaa-elämyksiä lukiessani rahan grafiikkaan liittyvistä seikoista ja toivoisin saman tapahtuvan muillekin.

LÄHTEET

Chydenius lyhyesti 2012. Chydenius Säätiö. Hakupäivä 25.4.2012,
<http://www.chydenius.net/historia/lyhyesti_vuodet/lyhyesti.asp>

Euron kriisi: ”Suomen valuutaksi Ruotsin kruunu?” 2011. Uusi Suomi. Hakupäivä 22.2.2012,
<<http://www.uusisuomi.fi/raha/108350-euron-kriisi-%E2%80%9Dsuomen-valuutaksi-ruotsin-kruunu%E2%80%9D>>.

Euroopan keskuspankki 2007. Näin eurosta tuli yhteinen raha – eurosetelien ja -kolikoiden historiikki. Hakupäivä 11.1.2012,
<http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/euro_became_our_moneyfi.pdf>.

Facta 1985. Facta 2001 13 Pis-Roc. Porvoo: WSOY.

Heinonen A. 2012. Viimeiset markat – Suomen markkamääräiset setelityypit 1945–2002. Helsinki: Edita Prima.

HS: Suurin osa suomalaisista haluaa pitää euron 2011. Kaleva.fi. Hakupäivä 22.3.2012,
<<http://www.kaleva.fi/uutiset/talous/hs-suurin-osa-suomalaisista-haluaa-pitaa-euron/559462/>>.

Kilpailuohjelma Armi Ratia ja taideteollisuus 2012. Suomen Rahapaja. Hakupäivä 31.1.2012,
<<http://www.suomenrahapaja.fi/fin/content/download/3397/48253/file/Kilpailuohjelma%20Armi%20Ratia%20ja%20taideteollisuus.pdf>>.

Kuinka käyttörahaa tehdään 2012. Suomen Rahapaja. Hakupäivä 6.2.2012,
<<http://www.suomenrahapaja.fi/fin/tietoa-rahasta/kuinka-rahaa-tehdaan/kuinka-kayttorahaa-tehdaan/%28page%29/1>>.

Kysely: Suomalaisten luotto euroon vahvinta Euroopassa 2011. Kaleva.fi. Hakupäivä 13.2.2012,
<<http://www.kaleva.fi/uutiset/kysely-suomalaisten-luotto-euroon-vahvinta-euroopassa/903719>>.

Lehdet: Soini selvittäisi markkaan siirtymisen hinnan 2012. Kaleva.fi Hakupäivä 13.2.2012, <<http://www.kaleva.fi/uutiset/lehdet-soini-selvittaisi-markkaan-siirtymisen-hinnan/926193>>.

Mörttinen M. 2011. Markka takaisin? Euro hajoaa parin vuoden sisään, ennustaa pankkimies. Aamulehti.fi. Hakupäivä 13.2.2012, <http://www.aamulehti.fi/cs/Satellite?c=AMArticle_C&childpagename=KAL_newssite%2FAMLayout&cid=1194662266427&p=1194626958999&pagename=KALWrapper>.

Puheenaihe: Mitä markan paluusta seuraisi 2012. Aamulehti.fi. Hakupäivä 13.2.2012, <http://www.aamulehti.fi/cs/Satellite?c=AMArticle_C&childpagename=KAL_newssite%2FAMLayout&cid=1194721173341&p=1194626958999&pagename=KALWrapper>.

Serjo, H. 2001. Euroseteleiden visuaalinen ilme. Jyväskylän yliopisto. Taidehistoria. Pro gradu - tutkielma. Hakupäivä 25.1.2012, <<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/11966/hserjo.pdf?sequence=1>>.

Standish, D. 2000. The Art of Money – The History and Design of Paper Currency from Around the World. San Francisco: Chronicle Books.

Rahan historia 2012. Suomen Rahapaja. Hakupäivä 26.3.2012, <<http://www.suomenrahapaja.fi/fin/tietoa-rahasta/tietoa-rahasta/rahan-historia>>.

Talvio, T. 2003. Suomen rahat. 3. painos. Helsinki: Suomen Pankki.

Talvio, T. 2002. Raha Suomessa ennen euroa. Helsinki: Museovirasto.

Toho jää, vaikka euro kaatuisi 2012. Kaleva.fi. Hakupäivä 13.2.2012, <<http://www.kaleva.fi/uutiset/toho-jaa-vaikka-euro-kaatuisi/927208>>.

Yhteinen raha helpottaa arkea 2011. Kaleva.fi Hakupäivä 13.2.2012, <<http://www.kaleva.fi/mielipide/paakirjoitukset/yhteinen-raha-helpottaa-arkea/557862/>>.